

Fond za humanitarno pravo

POD LUPOM br. 12

jun 1994.

SLOBODA IZRAŽAVANJA

Otpuštanje novinara i pritisci na medije

Stepen uživanja slobode izražavanja obično je najbolji pokazatelj prirode režima i razvoja demokratskih odnosa. Česte povrede prava na slobodno izražavanje, koje jemče i normiraju mnogi međunarodni ugovori i značajni politički dokumenti, gotovo uvek su predznak kršenja svih ostalih građanskih i političkih prava. Zato Fond za humanitarno pravo namerava da nadzor nad zaštitom slobode izražavanja pretvori u svoj trajni projekt.

I

U slučajevima koje je do sada pratio, Fond za humanitarno pravo je uočio da je pravo na slobodu izražavanja i slobodu štampe najčešće kršeno na sledeće načine:

-Nepoštovanje postojećih zakona i obavezujućih opštih akata unutar samih institucija koje se bave javnim informisanjem.

Slučajevi: upućivanje novinara i stručnog personala na plaćeno odsustvo protivno važećim unutrašnjim aktima Radio-televizije Srbije; udaljšavanje novinara kršenjem odredaba Pojedinačnog kolektivnog ugovora za Javno preduzeće Radio-televizija Srbija; nezakonito uvođenje privremenih mera u ustanovu koja se bavi javnim informisanjem.

-Neovlašćeno donošenje propisa koji neposredno utiču na slobodu izražavanja i razmenu informacija.

Slučaj: neovlašćeno donošenje Instrukcije o privremenom usklađivanju radio-amaterskih komunikacija sa potrebama vojske.

-Nedemokratska zakonska rešenja u oblasti javnog informisanja koja stvaraju i održavaju monopolski položaj vladajuće političke partije, pojedinih medija i udruženja.

Slučajevi: neravnopravan položaj Nezavisnog udruženja novinara Srbije, arbitrarna dodela slobodnih radio-frekvencija, zabrana rada stranim dopisnicima bez pravnog obrazloženja.

-Ekonomski pritisak na nevladine medije.

Slučajevi: dvojne cene roto-papira i štampanja listova, pokretanje kampanje protiv udruženja koja finansiraju određene medije, predlog zakonskih rešenja o kontroli finansijske pomoći medijima.

-Izjave i postupci predstavnika vlasti kao vid političkog pritiska.

Slučajevi: karakteristične izjave i postupci uticajnih političara i rukovodećih ljudi institucija koje se bave javnim informisanjem.

Lista pojedinačnih slučajeva koja sledi nije ni potpuna ni konačna. Razmatraju se i analiziraju slučajevi koji ukazuju na model nedemokratskih i nezakonitih postupaka u praksi. Ti slučajevi dokumentovano prikazuju postojeće stanje slobode izražavanja u SR Jugoslaviji.

Fond za humanitarno pravo

II

1. Slučaj novinara Radio-televizije Srbije

Početakom 1993. godine odlukom direktora Radio-televizije Srbije (RTS) na plaćeno odsustvo upućeno je 1.054 radnika ove institucije. Među njima je većina uglednih novinara, radio i televizijskih stvaralaca, kao i članova Nezavisnog sindikata RTS. U pojedinačnim rešenjima nije naveden osnov po kojem su izdvajani radnici za upućivanje na plaćeno odsustvo sa umanjenom zaradom.

Čitavu akciju rukovodstvo RTS predstavlja kao posledicu uvedenih ekonomskih sankcija prema SR Jugoslaviji. Međutim, istovremeno sa izbacivanjem jednih, neprekidno su primani novi radnici i novinari.

Na pomenuta rešenja direktora RTS prigovor je podnelo 250 radnika. Komisija RTS za zaštitu prava radnika je na sednicama održanim 5. i 12. marta 1993. godine donela generalnu odluku o odbijanju svih uloženi prigovora bez ikakve rasprave o bilo kom pojedinačnom slučaju (u dokumentaciji Fonda se nalaze rešenja Generalnog direktora, prigovori pojedinih radnika RTS, kao i odluka Komisije RTS za zaštitu prava radnika).

Usledila je tužba trideset i jednog radnika protiv ovakve odluke Komisije RTS. Prvi opštinski sud u Beogradu je presudom donetom 14. aprila 1994. godine (koja se nalazi u dokumentaciji Fonda), odlučio da u dvadeset jednom slučaju (Jarmila Čelović, Đura Vojnović, Slobodan Đorić, Milorad Lazić, Prvoslav Marić, Petar Ljubojev, Mladen Dražetin, Svetislav Jovanov, Lazar Lalić, Momir Kovačević, Filip David, Milan Mijailović, Dragan Mišković, Dragutin Rokvić, Mirjana Radonjić, Sena Todorović, Isidora Sekulić, Milica Čavić, Miloš Prolović, Milorad Bajić, Vasilije Anđelić) u potpunosti usvoji tužbeni zahtev radnika i obaveže RTS da radnike vrati na posao i naknadi štetu u visini razlike u zaradama. U osam slučajeva (Branka Mihajlović, Zorka Matić, Đorđe Vlajić, Petar Stanković, Vladimir Slani, Dragoljub Nikitović, Ivana Stefanović, Danica Nikolić) sud je odlučio da tužbeni zahtev usvoji delimično i obavezao RTS na nadoknadu razlike u primanjima.

Ovakvu presudu sud je obrazložio trima povredama važećih propisa.

Prvo, nadležni organ RTS, Komisija za zaštitu prava radnika, u svojim odlukama nije poštovala kriterijume Generalnog direktora o upućivanju radnika na plaćeno odsustvo. Kriterijumi sa oznakom br. 84/92 od 23.12.1992.godine obavezivali su nadležne organe RTS. Prema njima, na plaćeno odsustvo prevashodno su mogli biti upućeni radnici sa 35 godina staža penzijskog osiguranja, oni kojima je bitno smanjen obim posla, koji imaju mogućnost rešavanja materijalne egzistencije van RTS, koji se dobrovoljno jave da žele otići na plaćeno odsustvo i radnici koji u RTS imaju zaposlenog člana uže porodice.

Prema mišljenju Prvog opštinskog suda iz Beograda generalni direktor RTS je "pravilno postupio što je propisao ove kriterijume". Naime, celokupno radno zakonodavstvo sadrži mnogobrojne uslove u svim slučajevima kada se ograničavaju prava radnika. Pored toga, odredba 5 Zakona o izmenama i dopunama Zakona o visini zarada, naknada i drugih primanja za vreme trajanja ekonomskih sankcija Saveta bezbednosti UN (Sl.glasnik RS br 26/93) izričito zahteva donošenje kriterijuma za izbor radnika koji će biti upućeni na plaćeno odsustvo.

Fond za humanitarno pravo

Sud je stao na stanovište da su pomenuti Kriterijumi zakonit i obavezujući pravni akt. Međutim, Komisija za zaštitu prava radnika RTS je te Kriterijume izričito ocenile kao fakultativne, pa se njima nije ni rukovodila. Zbog toga su njene odluke nezakonite.

Drugo, kao ozbiljnu manu prvostepenih rešenja i drugostepenih odluka o upućivanju radnika na plaćeno odsustvo, Sud je ocenio i nedostatak individualizacije ovih pojedinačnih akata. U prvostepenim rešenjima nema obrazloženja koji je kriterijum primenjen u svakom pojedinačnom slučaju. Drugostepene odluke se nisu temeljile na pojedinačnim razlozima odbijanja prigovora, već na generalnoj odluci.

Treće, upućivanjem na plaćeno odsustvo jedanaest članova Izvršnog odbora Nezavisnog sindikata RTS (Jarmila Čelović, Branka Mihajlović, Đura Vojnović, Dragoljub Nikitović, Lazar Lalić, Momir Kovačević, Filip David, Dragutin Rokvić, Isidora Sekulić, Milica Lučić, Vasilije Anđelić) direktno su povređene odredbe člana 44 Opšteg kolektivnog ugovora (Sl. glasnik RS br. 18/90) kojima je predviđeno da se predstavnik sindikata za vreme obavljanja funkcije ne može staviti u nepovoljan položaj bez saglasnosti sindikata.

Lista novinara i radnika RTS koji su upućeni na odsustvo sa malim šansama da ikada budu vraćeni na posao pokazuje da je reč o ličnostima koje karakteriše pre svega profesionalnost u radu.

Na osnovu analize posmatranog slučaja Fond ističe da su nadležni organi Radio-televizije Srbije, samovoljnim i nezakonitim odlukama, grubo povredili prava iz radnog odnosa velikom broju svojih radnika.

Koristeći teškoće vezane za ekonomske sankcije Ujedinjenih nacija kao izgovor, nadležni organi RTS odstranili su profesionalne novinare i ostale radio i televizijske stvaraoce, a na njihovo mesto doveli politički lojalne saradnike.

Udaljavanjem političkih neistomišljenika rukovodeći organi Radio-televizije Srbije su uklonili svaku mogućnost da se, na programima državnog radija ili televizije, čuje bilo kakva kritika na račun vlade i zvanične politike.

2. Slučaj Olivije Rusovac

Samovoljnost i nezakonitost odluka organa Radio televizije Srbija utvrđena je i u presudi Prvog opštinskog suda povodom tužbe novinarku Olivije Rusovac protiv RTS. Ovog puta zakon su prekršili generalni direktor Milorad Vučelić, Disciplinska komisija RTS koja je potvrdila njegovo rešenje i Komisija za zaštitu prava radnika RTS.

Generalni direktor je 13. januara 1994. godine podneo zahtev za pokretanje disciplinskog postupka protiv Olivije Rusovac, novinara Prvog programa Radio Beograda, zbog toga što je, navodno, učinila težu povredu radne obaveze. Prema ovom zahtevu, generalni direktor je kao težu povredu radne obaveze okarakterisao to što novinarka "bez saglasnosti Generalnog direktora obavlja rad za francusku RTV organizaciju Alternativna informativna mreža u svojstvu novinara".

Na osnovu ovog zahteva i člana 78 stav 1 tačka 3 Zakona o radnim odnosima, generalni direktor je istog dana doneo rešenje kojim se Olivija Rusovac udaljava iz preduzeća do konačne odluke o njoj

Fond za humanitarno pravo

disciplinskog odgovornosti. Ovo rešenje su potvrdili i Veće disciplinske komisije RTS, a posle prigovora novinarkе i Komisija za zaštitu prava radnika Radio-televizije Srbija (svi ovi dokumenti se nalaze u dokumentaciji Fonda).

Svojom presudom od 14. aprila 1994. godine Prvi opštinski sud je poništio rešenje generalnog direktora RTS jer je posle analize odredaba Pojedinačnog kolektivnog ugovora stao na stanovište da se saradnja novinarkе Rusovac sa ostalim medijima (pored mreže AIM kasnije je pomenuta i njena saradnja sa radio-stanicom B-92) ne može tumačiti kao teža povreda radne obaveze.

Odredbom čl. 86 st.1 Pojedinačnog kolektivnog ugovora RTS je predviđeno da se disciplinska mera prestanka radnog odnosa izriče za teže povrede radnih obaveza ako je usled njih nastupila znatnija šteta ili štetne posledice za RTS, a učinjene su namerno ili iz krajnje nepažnje. U drugom stavu istog člana propisano je da se pod znatnijom štetom ili štetnim posledicama za RTS podrazumevaju ili materijalna šteta koja prelazi trostruki iznos prosečne mesečne zarade u proteklom kvartalu ili sve vrste poremećaja u toku izvođenja programa ili teža povreda ugleda tuženog.

Ceneći radnje novinarkе Rusovac, sud je zauzeo stav da se njena povremena saradnja sa drugim informativnim kućama ne može tumačiti kao teža povreda radne obaveze. Sud je obavezao RTS da novinarki nadoknadi štetu u visini razlike zarade koju je primila i koju bi primila da nisu bile donete osporene odluke.

Izneti podaci nedvosmisleno potvrđuju da je u slučaju Olivije Rusovac reč o kažnjavanju novinara zbog njenih političkih stavova i zbog saradnje sa medijima koji ispoljavaju kritički stav prema politici rukovodstva Republike Srbije. Odstranjivanje novinarkе Rusovac imalo je za cilj da dodatno disciplinuje i zastraši preostale novinare RTS.

3. Slučaj Radio Tivat

Na osnovu žalbe devetnaest radnika Centra za kulturu, informisanje i dokumentaciju (Radio Tivat) Ustavni sud Crne Gore je poništio odluku predsednika opštine Tivat Ljuba Petrova Samardžića od 8. novembra 1993. godine o uvođenju privremenih mera u tu javnu ustanovu. Predsedniku opštine je naloženo da ukloni posledice koje su proizašle iz primene ove neustavne odluke.

Predsednik skupštine opštine je ličnom odlukom suspendovao direktora Radio Tivta Nevena Staničića (hrvatske nacionalnosti) i novinare Elviru Tripović (hrvatske nacionalnosti) i Bebu Marušić. Na isti način je raspušten i Savet Centra, Programski savet Radio Tivta, a imenovani su i prinudni upravnici. Oni su za urednika postavili Čedomira Radusinovića koji je u listu "Pobjeda" iznosio pretnje da će svi Hrvati iz Radio Tivta biti proterani.

Suspendovanim novinarima je zabranjen pristup u prostorije Radio Tivta. Sprečeni su da podignu lične stvari koje su se tamo nalazile. Posle suspenzije su im u anonimnim telefonskim pozivima upućivane pretnje na nacionalnoj osnovi.

Pozivajući se na Ustav Republike Crne Gore i više republičkih zakona (Zakon o društvenim djelatnostima, Zakon o javnim preduzećima, Zakon o ostvarivanju javnog interesa, Zakon o lokalnoj samoupravi i Zakon o javnom informisanju) Ustavni sud Crne Gore je utvrdio da predsednik Skupštine opštine Tivat nije imao ovlašćenje za uvođenje privremenih mera, već da je to ovlašćenje

Fond za humanitarno pravo

imala samo Skupština opštine Tivat kao osnivač navedene javne ustanove i to samo pod uslovima predviđenim u čl. 3 Zakona o ostvarivanju javnog interesa.

Odluka Ustavnog suda Crne Gore, međutim, nije izvršena. Kada je to pokušano, prema pisanju "Borbe" od 6. juna 1994. godine, grupa od 200 ljudi je nasilno sprečila ulazak novinara u prostorije radija.

U ovom slučaju izvršni organ je prekoračio svoja ovlašćenja i uvođenjem privremenih mera u ustanovu koja se bavi javnim informisanjem povredio pravo na slobodu štampe koju građanima Crne Gore jemči Ustav Republike. Ono što posebno brine je činjenica da je izvršenje odluke Ustavnog suda sprečeno vaninstitucionalnim postupcima. Ovakve povrede slobode štampe posebno su opasne u etnički i verski mešovitim sredinama kao što je Boka Kotorska.

4. Slučaj dodele radio-frekvencija

Rešenje u zakonodavstvu SR Jugoslavije, prema kome radio-frekvencijskim spektrom raspolažu republike, nije u skladu sa međunarodnim konvencijama o telekomunikacijama i aktima Međunarodne telekomunikacione unije (ITU) po kojima je samo federacija, dakle SR Jugoslavija, a ne njene federalne jedinice, ovlašćena da raspolaže ovim ograničenim prirodnim resursima.

Pored toga, ovo rešenje je u suprotnosti sa Ustavom SR Jugoslavije koji saveznoj državi stavlja u nadležnost oblast sistema veza, kao i sa odredbom Zakona o sistemima veza bivše SFR Jugoslavije iz 1988. godine, koji je još na snazi, i prema kojem je za dodelu radio frekvencija nadležan savezni organ uprave (Savezna uprava za radio-veze).

Odredbom člana 6 Zakona o javnom informisanju Srbije, po kojem vlada upravlja radio-frekvencijskim spektrom kojim raspolaže Republika Srbija, ova federalna jedinica je prisvojila nadležnost koju nema po međunarodnom pravu.

Zakon o radio-televiziji Srbije daje poseban položaj Radio-televiziji Srbije u odnosu na sve ostale učesnike u radio-difuznoj delatnosti. To se najbolje vidi u članu 14 koji predviđa da se RTS stara o obezbeđivanju "tehničko-tehnološkog jedinstva radio-difuznog sistema" Republike Srbije. Ovo "staranje" se u praksi ogleda u ovlašćenju RTS da daje posebno "mišljenje" o kandidatima za dodelu frekvencija, koje ima veliki značaj na konačan ishod konkursa. Privilegovan položaj RTS normiran je i članom 9 koji državnu televiziju izuzima od pravila po kome vreme korišćenja radio-frekvencije iznosi najduže deset godina.

Prema članu 6 Zakona o javnom informisanju i članu 11 Zakona o radio- televiziji celokupna nadležnost prilikom dodele radio-frekvencija data je vladi Srbije, tačnije komisiji koju ona imenuje. Iako je Zakon o Radio-televiziji obavezivao vladu da tokom 1993. godine raspiše javni konkurs za dodelu slobodnih radio-frekvencija (član 7) do toga je došlo tek u januaru 1994. godine.

Konačni rezultati ovog konkursa jasno pokazuju da mediji koje karakteriše kritički odnos prema vladajućoj partiji nisu uspeli da legalizuju svoj rad dobijanjem dozvole za korišćenje određene frekvencije (Radio B-92) ili im nije omogućeno proširenje polja gledanosti i slušanosti (NTV Studio B, TV Politika, Radio Smederevo). Istovremeno, frekvencije su dodeljene firmama iza kojih stoje ljudi vrlo bliski vladajućim političkim krugovima (na primer, 12. kanal za Beograd i 46. kanal za Novi Sad

Fond za humanitarno pravo

dobila je firma "BK Telekom" iza koje stoje braća Karić) ili onim skupštinama opština u kojima dominantan uticaj ima vladajuća partija (Smederevo, Trstenik).

Pored toga, prema čl. 19 Pakta o građanskim i političkim pravima koji obavezuje SR Jugoslaviju "svako ima slobodu... širenja obaveštenja i ideja svake vrste... ma kojim sredstvima po svom izboru". Ovo se pravo može ograničiti samo zakonom, i to radi poštovanja prava ili ugleda drugih lica i radi zaštite nacionalne bezbednosti, javnog poretka, javnog zdravlja ili morala. Propisi i praksa Republike Srbije nisu u skladu sa ovim standardom i predstavljaju primer političke samovolje.

Izneti podaci pre svega ukazuju na to da je unutrašnje zakonodavstvo suprotno međunarodnom pravu. Neusklađenost saveznog i republičkog zakonodavstva, odugovlačenje objavljivanja odgovarajućeg konkursa i potpun monopol vlade Srbije učinili su da se dodela slobodnih radio-frekvencija obavlja na potpuno arbitraran način i u skladu sa prevashodno političkim kriterijumima.

5. Slučaj Nezavisnog udruženja novinara Srbije

Nezavisno udruženje novinara Srbije (NUNS) je osnovano 26. marta 1994. godine na inicijativu novinara koji su više puta zahtevali održavanje vanredne skupštine Udruženja novinara Srbije (UNS) zbog niza nepravilnosti u radu poslednje redovne Skupštine UNS koja je odžana juna 1992. godine. O tim nepravilnostima poseban izveštaj je sačinila i Statutarna komisija UNS (izveštaj postoji u dokumentaciji Fonda).

Članstvo NUNS trenutno broji oko 900 novinara. Prema Statutu NUNS ciljevi udruženja su unapređenje profesionalnog nivoa delovanja zaposlenih u javnim glasilima, stvaranje uslova za slobodno izražavanje različitog mišljenja, zaštita prava i interesa novinara-profesionalaca i suprotstavljanje monopolima izvora informacija i zloupotrebi medija od strane vlade, političkih stranaka ili ekonomskih centara moći.

NUNS je registrovan kao pravno lice, ali ga Zakon o javnom informisanju ne stavlja u isti položaj sa Udruženjem novinara Srbije. Prema članu 19. ovog zakona "Udruženje novinara Srbije utvrđuje kriterijume za sticanje statusa novinara, kao i za početak i prestanak rada novinara ličnim radom".

Pošto zakon pominje samo jedno udruženje novinara Srbije (UNS), članovi NUNS koji ne ostvaruju svoja prava iz radnog odnosa preko svojih redakcija, već rade kao slobodni novinari, nalaze se u neravnopravnom položaju u odnosu na svoje kolege iz UNS. S obzirom da među članovima NUNS ima onih koji, budući da su udaljeni s posla, ne ostvaruju svoja prava iz rada preko redakcija, status slobodnih novinara je posebno važan.

Predstavnici NUNS su nekoliko puta tražili prijem kod Ratomira Vica, ministra za informacije Republike Srbije. Do sada do tog susreta nije došlo.

Fond ceni da je osnivanje Nezavisnog udruženja novinara Srbije važan društveni događaj, pre svega zbog zaštite profesionalnih novinara i jačanja principa profesionalnog rada u novinarstvu.

Neravnopravan položaj NUNS znači ozbiljnu povredu prava na slobodu udruživanja i, posredno, prava na slobodu izražavanja.

Fond za humanitarno pravo

6. Slučaj stranih dopisnika

Ministarstvo za informacije SR Jugoslavije je sredinom aprila 1994. godine oduzelo akreditacije za rad većoj grupi stranih dopisnika u kojoj su se našli: Nikola Miletić, Viktorija Stegic, Elen Despić-Popović, Ružica Gavrilović (AFP), Mina Jovanović, Marija Sever, Jože Židarčić (CNN), Eli Jurkova (Demokratija, Radio Free Europe), Mirjana Tomić (El Pais), Florens Artman (Le Mond), Oliver Vujović (Die Presse), Arnot Van Linden (Sky news) i Džonatan Lendvaj (Christian Science Monitor).

Svi ovi dopisnici su posebnim rešenjem saveznog ministra za informacije Slobodana Ignjatovića, brisani iz registra inostranih dopisnika čime su izgubili pravo da se "bave prikupljanjem informacija o događajima u SR Jugoslaviji radi izveštavanja za svoj list".

Savezni ministar je doneo rešenja pozivajući se na Zakon o unošenju i rasturanju inostranih sredstava masovnog komuniciranja i o inostranoj informativnoj delatnosti u Jugoslaviji iz 1974. godine. Prema članu 38 ovog zakona savezni ministar za informisanje može iz svog registra brisati inostrano dopisništvo ili dopisnika "ako se ne pridržava važećih propisa ili normi o obavljanju informativne delatnosti". Šta to u stvari znači, nešto bliže određuje član 2 istog zakona, prema kom su strani dopisnici "dužni da se u vršenju informativne delatnosti pridržavaju propisa Jugoslavije i da postupaju u skladu sa međunarodnim običajima, u duhu poštovanja istine, ljudskih prava i razvijanju miroljubive saradnje medju narodima i državama".

U pojedinačnim rešenjima, međutim, nema konkretnih obrazloženja, već se samo citira pomenuta zakonska odredba (u dokumentaciji Fonda postoji rešenje o brisanju iz registra inostranih dopisnika gospodina Džonatana Lendvaja).

U pojedinim slučajevima se išlo dalje od oduzimanja akreditiva za rad. Dopisniku bostonskog lista "Christian Science Monitor" Džonatanu Lendvaju je naloženo da u roku od pet dana napusti zemlju.

Čitavu akciju oduzimanja akreditiva savezni ministar za informacije je objasnio kao neku vrstu kazne prema novinarima koji su "satanizovali SRJ i srpski narod" i ponudio na uvid dokumentaciju o njihovom navodnom neobjektivnom izveštavanju iz Jugoslavije.

Protiv ovog rešenja najoštrije je protestovalo Udruženje stranih novinara u Beogradu. Sedamnaest članova Skupštine SR Jugoslavije iz različitih opozicionih partija tražilo je ostavku saveznog ministra zbog ove odluke. U razgovoru sa predsednikom Srbije Slobodanom Miloševićem kopredsednik Međunarodne konferencije o Jugoslaviji lord Oven posebno se interesovao za ovaj slučaj. Reagovalo je i nekoliko ministara spoljnih poslova zemalja članica Evropske unije, diplomatski predstavnici u Beogradu, a protestovale su i međunarodne novinarske organizacije. Ministar je, međutim, ostao pri tome da je njegova odluka neopoziva.

Redakcije agencija i časopisa čijim dopisnicima je oduzeta akreditacija primorane su da zatraže akreditacije za druge novinare. Nove akreditacije izdate su na period od šest meseci, a ne na godinu dana, kao ranije.

Mera proterivanja inostranih dopisnika primenjuje se srazmerno retko. Uglavnom je karakteristična za izrazito totalitarne režime. Uz to, protivreći i obavezama koje su zemlje članice KEBS preuzele prema dokumentima o ljudskoj dimenziji KEBS iz Kopenhagena i Moskve.

Fond za humanitarno pravo

Ako su bile nezadovoljne netačnim informacijama koje su širila neka strana dopisništva, vlasti SR Jugoslavije su mogle da koriste mehanizam Konvencije o međunarodnom pravu na ispravku koja je stupila na snagu 1962. godine, a koju je potpisala i naša zemlja.

Oduzimanjem akreditacija za rad stranim novinarima otežan je rad pomenutih stranih dopisništava, posebno agencije AFP, da u svojstvu neposrednog izvora prikuplja vesti i o njima izveštava svetsku javnost. Novinarima koji imaju strano državljanstvo dovedeno je u pitanje pravo na dalji boravak u SR Jugoslaviji, pošto se ono najčešće vezuje za dozvolu obavljanja profesionalne delatnosti, dok je licima sa jugoslovenskim državljanstvom uskraćeno pravo na rad.

Čini se da su politički razlozi u vezi i sa izdavanjem novih akreditacija. Zahtev BBC da kao dopisnike iz SR Jugoslavije akredituje Đorđa Vlajića i Slobodana Stupara upućen je aprila 1993. godine. Za Branku Mihajlović i Milicu Pešić akreditacije je tražila agencija AIM iz Pariza u junu 1993, a za Radeta Radovanovića Radio Keln septembra 1993. godine. Nijedan od ovih zahteva još nije rešen.

Na osnovu istraživanja slučaja Fond ističe da je vada SR Jugoslavije, odlukom o zabrani rada većoj grupi inostranih dopisnika, namerno ograničila mogućnost neposrednog informisanja sa prostora bivše Jugoslavije.

S obzirom na to da vlasti Republike Srbije i SR Jugoslavije ispoljavaju izrazito kritički stav prema politici SAD i Francuske u vezi sa ratom u BiH, i imajući u vidu podatak da je najveći broj novinara kojima su oduzete akreditacije iz francuskih i američkih medija, postoje ozbiljne indicije da je u ovom slučaju reč o meri političke odmazde

7. Ekonomski pritisak na nevladine medije

Izdavači štampe koji imaju teškoće sa nabavkom papira ukazuju na fabriku "Matroz", koja je jedini proizvođač roto-papira na teritoriji SR Jugoslavije. Prema njihovim navodima neki kupci lako dolaze do potrebnog papira i po nižim cenama. Dnevni list "Borba" je među medijima kojima fabrika "Matroz" naplaćuje tonu roto papira po ceni od 1.200 nemačkih maraka, većoj od uobičajene cene na evropskom tržištu. Zbog toga je "Borba" nekoliko puta izašla na smanjenom broju strana.

Posebna vrsta ekonomskog pritiska sprovedena je prema listovima na albanskom jeziku tokom marta i aprila 1993. godine. Kada su zaposleni u izdavačkoj kući "Rilindija" (većina zaposlenih Albanci, a prinudni upravnik Srbin) odbili integraciju izdavačkih ustanova na albanskom, srpskom i turskom jeziku iz ekonomskih razloga, prema rečima prinudnog direktora Radomira Dimića "novac sa žiro računa listova na albanskom jeziku preko noći je prebačen na račun novoformirane Panorame". Na taj način svi listovi na albanskom, osim dnevnog "Bujku", prestaju sa izlaženjem. Da bi opstao u takvim ekonomskim uslovima, "Bujku" napušta tri i po sprata poslovnog prostora i 250 zaposlenih je i danas smešteno na prostoru polovine jednog sprata koji mesečno košta 3.500 nemačkih maraka. Prema navodima glavnog urednika ovog lista, prinudno rukovodstvo štamparije "Gračanica" (ranije "Rilindja") praktikuje različite cene za štampanje "Bujku" i "Jedinstva", lista na srpskom jeziku. Po tim cenama štampanje "Bujku" je nekoliko puta skuplje nego štampanje "Jedinstva".

Iskustvo nezavisne televizije Studio B, Radija 92 i Radio Smedereva pokazuje da se primenjuju razne vaninstitucionalne mere pomoću kojih se umanjuju sredstva za rad nevladinih medija. Prema

Fond za humanitarno pravo

navodima rukovodećih ljudi iz pomenutih medija česti su slučajevi direktnog pritiska političara i "neformalnih centara moći" na firme da ne reklamiraju svoje proizvode i usluge na talasima određenih medija. S druge strane, izmenjene odredbe Zakona o radio-televiziji obavezuju sve građane SR Jugoslavije da preko računa za potrošenu struju uplate i doprinos za Radio-televiziju Srbije.

Praćenje kampanje protiv Soros fondacije otkriva nameru vlasti da kontroliše, ograniči ili spreči stranu finansijsku pomoć nevladinim medijima. Kampanju pokreće izvesni advokat sa zahtevom da Ministarstvo za kulturu Srbije poništi rešenje o registraciji Soros fondacije zato što je njen osnivač stranac i zbog utiska predlagača da je reč "o najorganizovanijoj političkoj organizaciji koja želi dominantan uticaj u obrazovanju, informacijama, sindikatima i udruženjima građana".

Najveći broj kritičkih napisa i emisija o Soros fondaciji plasiranao je tokom aprila i maja 1994. godine. Poruke da je Soros fondacija jedna od organizacija američkih Jevreja koje su podržale i odredile jačinu neprijateljskog tona prema Srbima u pisanju američkih novina i da Soros finansira one medije u SR Jugoslaviji koje šalju u svet laži o Srbiji i politici srpskog rukovodstva sadržane su u gotovo svim navodima provladinih medija.

Iako optužuju fondaciju da finansira "antijugoslovensku" štampu, provladini mediji ne pominju sve listove i publikacije koji navodno pripadaju takvoj štampi. Sa liste od pedesetak medija koje stalno ili povremeno finansira Soros fondacija posebno su apostrofirani "Borba", "Vreme", Radio B-92, NTV Studio B (iz Beograda) i "Bujku", "Koha" i "Zeri" sa Kosova (listovi na albanskom jeziku). Kao jedan od karakterističnih dokaza da radi protiv državnih interesa Srbije istaknut je podatak da fondacija obnavlja izlaženje listova na albanskom jeziku i da oni svi odreda oslovljavaju Ibrahima Rugovu rečima "predsednik Kosova".

U dvema reportažama TV Novi Sad, prikazanim 7. aprila 1994. godine, s preovlađujućim antisemitskim tonom, Soros fondacija je predstavljena kao organizacija bogatog američkog Jevrejina koja finansira "povratak albanskih disidenata, izbeglica i dezertera, obučenih za terorističku borbu protiv srpske države", programe za pripadnike mađarske nacionalne zajednice kojima se negira nadležnost državnih organa Srbije u poslovima obrazovanja i vaspitanja i takve programe za decu izbeglice koji veličaju Ameriku kao pobednika u svemu.

Spremnost vlasti da represivnim zakonom ograniči uticaj informacija iz nevladinih izvora obelodanjena je u tekstu predloga Zakona o javnom informisanju koji je Savezna vlada uputila Saveznoj skupštini 17. maja 1994. godine. Prema tom predlogu javno glasilo može da primi finansijsku pomoć iz inostranstva ako prethodno dobije pismenu saglasnost Ministarstva za informacije, a potom je obavezno da na svakom primerku štampe i u radio i televizijskom programu i u programu novinske agencije naznači da je primljena finansijska i druga pomoć iz inostranstva.

Podaci o ceni roto papira, troškovima štampanja, porezima, kontrolisanoj ekonomskoj propagandi, raznim oblicima pritiska na organizacije koje finansijski pomažu nevladine medije, kao i najnoviji predlog saveznog Zakona o informisanju, ukazuju na čvrstu nameru vlasti da putem ekonomskog pritiska ograniči uticaj nevladinih medija.

Iako je važno da je predlog Zakona odbila komisija saveznog parlamenta, pokušaj zakonodavca govori da je vlast odlučna da ozakoni primanje i širenje samo onih informacija koje joj odgovaraju.

Fond za humanitarno pravo

8. Karakteristične reakcije uticajnih političara

U poslednje vreme zapažene su javne reakcije vodećih političara i predstavnika najuticajnijih institucija sistema javnog informisanja koje nagoveštavaju još oštriji kurs vlasti protiv pluralizma medija.

Među takve reakcije spada izjava ministra za informisanje Republike Srbije Ratomira Vica kojom opominje neke medije da obrate pažnju na ton zvanične politike: "Kada su u pitanju spoljna politika, nacionalni interes i interesi srpskog naroda, ne samo u Srbiji nego i van nje, domaći mediji zaostaju za onim što se događa na političkoj sceni i među građanima Republike."

Direktor Radio i televizije Srbije Milorad Vučelić imenuje krivce za medijsku sliku o lošim Srbima: "Nisu strani mediji izmislili sve te laži o srpskom narodu već su to uradili novinari iz Beograda, a pisali su u 'Danasu', 'Oslobođenju', 'Vremenu', 'Studiju B', 'TV Politici', 'Borbi'. Oni služe za to da bi se strani mediji mogli pozvati na ono što oni pišu. Dakle, satanizaciji srpskog naroda udareni su temelji u Beogradu, a sada se ta ista propaganda prenosi u tim listovima i televizijama, što će reći da oni rade zajedno i uigrano."

Sličnu optužbu izneo je i predsednik Veća građana Saveznog parlamenta Radoman Božović prilikom komentaranja slučaja oduzimanja akreditacija stranim novinarima.

Pomenuti predsednik je 19. maja ove godine izdao naredbu da rad Skupštine mogu da prate isključivo foto-reporteri i snimatelji Radio-televizije Srbije. Desetak dana kasnije, 31. maja, fotoreporteru "Borbe" i kolegama iz ostalih redakcija zabranjeno je da snime Vitalija Čurkina u zgradi Predsedništva Srbije.

III

Istraženi slučajevi ukazuju da savezne i republičke vlasti u SR Jugoslaviji ozbiljno ugrožavaju pravo na slobodu izražavanja i informisanja koje je garantovano odredbama čl. 34, 36 i 39 Ustava SR Jugoslavije, čl. 45 i 46 Ustava Republike Srbije i čl. 35 i 36 Ustava Republike Crne Gore.

Oni takođe pokazuju da vlasti ne poštuju obaveze koje su preuzele potpisivanjem i ratifikovanjem Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima koji u čl. 19 garantuje "slobodu traženja, primanja i širenja obaveštenja i ideja svake vrste bez obzira na granice..."

Fond posebno ističe činjenicu da savezne i republičke vlasti SR Jugoslavije ne poštuju standarde koji su dati u dokumentima Konferencije o ljudskoj dimenziji KEBS. Jedan od njih štiti pravo da se "traže, primaju ili šire slobodno mišljenje i informacije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, uključujući prava na objavljivanje tih mišljenja i informacija" (II odeljak, stav 10 tačka1 dokumenta konferencije održane u Kopenhagenu 1990. godine). A drugi, sadržan u stavu 26. dokumenta konferencije održane u Moskvi 1991. godine, ističe da su nezavisni mediji "preduslov slobodnog i otvorenog društva i odgovorne vlasti", a da su države članice obavezne da nezavisne medije ne dovode u podređen položaj u pogledu pristupa informacijama ili materijalnim i drugim pogodnostima.

Oduzimanje akreditacija stranim dopisnicima, ograničavanje amaterske radio komunikacije (Anex Izveštaja br.12) i zakonska inicijativa da se strogo nadzire finansijska pomoć medijima, zvanično se obrazlažu razlozima nacionalnog interesa. Represivne mere u oblasti javnog informisanja navodno

Fond za humanitarno pravo

imaju za cilj da obezbede "širenje prave istine o Srbiji". Fond ističe da ovakav osnov za ograničavanje slobode izražavanja nije dopušten međunarodnim pravom.

Fond za humanitarno pravo izražava zabrinutost zbog neodgovornosti aktuelne vlasti koja pretvara SR Jugoslaviju u informacijski geto i zatvoreno društvo.